

ПРИМЕЊЕНА ИСТРАЖИВАЊА ОСЕЋАЈНОГ ВЕЗИВАЊА

*Нада Половина**

Институт за педагошка истраживања, Београд

Апстракт. Циљ рада је да осветли могућности и путеве примене теорије осећајног везивања у пракси. Посредујуће место у повезивању теорије и праксе имају примењена истраживања о: (а) месту и улози осећајног везивања у партнерском, родитељском и породичном функционисању; (б) осећајном везивању и дисфункционалним облицима понашања, (в) саветодавно-терапијским могућностима теорије осећајног везивања. У раду су ови правци илустровани кроз конкретне истраживачке теме и приступе. Указано је на основне налазе и њихов однос према пољу практичног деловања. У завршном делу рада аутор разматра природу, динамику и фазе односа теоријско-истраживачки стечених знања и њихове употребе у практичном раду. Закључак аутора је да је однос теорије и праксе у простору теорије осећајног везивања у фази раног развоја коју карактерише асиметричност развојних нивоа и једносмерност утицаја. Високо развијена теорија обогаћује праксу обезбеђујући основу за разумевање развоја и блиских релација, пракса валидира теорију и њену употребљивост, али није досегнута фаза реципрочног утицаја где би и сама пракса непосредног рада са људима обликовала теорију.
Кључне речи: обрасци осећајног везивања, породични односи, партнерско-родитељско функционисање, дисфункционално понашање, саветовање, психоедукативни рад.

Темељ теорије осећајног везивања створен је сусретом две различите путање професионалног развоја: психијатра Цона Боулбија (Bowlby, 1978, 1978а) коју обележава напор да се теоријски уобличи практично-искуствени рад са децом и породицама, и психолога Мери Ејнсворт (Ainsworth, 1969, 1983) која је академску каријеру заменила истраживањима на терену. Плодотворност овог »сусрета« је документована потоњим развојем теорије и бројних и разнородних истраживања, као и јасном поруком о испреплетености теоријског и искуственог, истраживачког и практичног. Из такве основе створено је језгро теорије које чини мали број основних појмова, добро утемељених и функционално повезаних. Теорију смо детаљно представили у претходном раду (Половина,

* E-mail: npolovina@afrodita.rcub.bg.ac.yu

2005), а овде ћемо само у најкраћим цртама дефинисати основне појмове ради лакшег праћења текста. Први међу њима је појам *»систем понашања код осећајног везивања«*. Он одражава мотивацијску компоненту осећајног везивања чији је циљ да обезбеди физичку сигурност/доживљај сигурности кроз близину/блискост са родитељем/неговатељем. Ово је систем чију динамику одређује сигнализација детета/особе да јој је потребна сигурност/утеха и одговори родитеља/блиске особе на те сигнале (доступност, примерено реаговање, заштита, утеха). Систем се посебно активира у сусрету са непознатим, стресним и опасним ситуацијама. Други кључни појам теорије је *»радни модел осећајног везивања«* којим се означавају ментални модели, односно *»записи«* засновани на искуствима односа са другима и конструисаној слици о себи у односу на друге и другима у односу на себе. Ова претпостављена меморијска организацијско-релацијска структура служи: (а) превођењу опажања и непосредних искустава у лична правила о понашању у људским односима, (б) преношењу правила насталих у односу са примарним неговатељима на касније важне животне релације. Трећи кључни појам је *»образац осећајног везивања«* који представља операционализацију радних модела осећајног везивања, а самим тим и мерљиве аспекте понашања у блиским релацијама којима се настоји успоставити сигурност осећајног везивања. Како обрасци осећајног везивања одражавају исходе различитих путања развоја они се, у најопштијем смислу, могу категоризовати као сигурни и несигурни обрасци осећајног везивања. Функционална повезаност основних појмова у теорији осећајног везивања створила је могућност да се фокусирањем и мерењем једног од њих (образац осећајног везивања) на нови начин отворе питања формирања и развоја личности, прилагођавања реалности и начина остваривања блискости у односима са другим људима током целог живота. Бављење овако сложеним аспектима човековог доживљавања и функционисања било је могуће и стога што је од самих почетака развој теорије био неодвојив од развоја инструмената за мерење феномена осећајног везивања. Централно место у спирали развоја теорије и данас имају инструменти за процену образаца осећајног везивања намењени дечјем узрасту – *»Тест стране ситуације«* (Ainsworth, 1969),¹ и узрасту одраслих

¹ *»The strange situation«*, аутор је Мери Ејнсворт, инструмент настао раних седамдесетих, проучава се интеракција мајка – мало дете (до три године) у оквиру структуриране двадесет минутне лабораторијске процедура која се одвија у соби за играње опремљеној тако да охрабрују дететово истраживање простора. Дете се сусреће са непознатом особом (истраживач) и на кратко се одваја и поново спаја са мајком (према: Main, 1999).

– »Интервју за процену осећајног везивања одраслих« (скраћено ААИ).² Иако би ова чињеница захтевала да се инструментима посвети више пажње, опсежност тог задатка је разлог да у овом раду предочимо само основне информације неопходне за праћење текста.

Из широког спектра истраживања представићемо правце код којих је аспект примењивости наглашен. Ти правци се односе на: (а) место и улогу осећајног везивања у партнерском, родитељском и породичном функционисању, (б) истраживања осећајног везивања и дисфункционалних облика понашања, (в) истраживања потенцијала теорије осећајног везивања за непосредни психоедукативни и саветодавно-терапијски рад са појединцима и породицама. Наше представљање назначених истраживања обухватиће период од 1995. до 2005. године, за који смо се определили стога што кореспондира са новим таласом истраживања и ширења утицаја теорије осећајног везивања. За период од 1995. до 2002. године коришћен је преглед базе података³ (Vanijendoorn *et al.*, 1996; Carlson, 1998; Braungart-Rieker *et al.*, 1999; Waters *et al.* 2000), а за период 2002–2005. коришћени су доступни али мање обухватни извори података (Стефановић-Стојановић, 2002; Moss *et al.* 2004; Eagan, 2005). Циљ нам је да ове правце илуструјемо кроз конкретне истраживачке теме и приступе, и укажемо на основне налазе и њихов однос према пољу практичног деловања. Постављени циљ добија на важности у светлу чињенице да је истраживачки интерес за теорију осећајног везивања у нашој средини у успону, као и због тога што је важно питање за сваку теорију питање могућности и путева њене примене у пракси. У том смислу важна питања су: Да ли је теорија осећајног везивања релевантна за праксу? За коју праксу је ова теорија релевантна? Да ли је теорија осећајног везивања продуктивна према пракси на коју се тематски односи, односно да ли може обогатити ту праксу? Одговоре на ова питања даћемо у завршном делу рада.

Места и улоге осећајног везивања у партнерском, родитељском и породичном функционисању

² ААИ је полуструктурирани интервју развијен да истражи репрезентације, тј. интерне радне моделе осећајног везивања одраслих. Субјекти се питају да опишу своје родитеље као неговатеље, да објасне дате описе и дискутују свој актуелни однос са родитељима. Скоровање се фокусира на доступност раних искустава меморије и на кохерентност и уверљивост субјектове нарације. Развијено је неколико облика ААИ и неколико схема оцењивања одговора, а најпознатија је верзија коју су дали George, Kaplan i Main (1985).

³ Social science citation index.

Кључни налази основних истраживања. Пре него што се посветимо истраживањима која имају предзнак примењених, корисно је подсетити се кључних налаза основних истраживања, чији је детаљан приказ дат у раду Половина (2005а). Основна истраживања потврдила су тезу о: (1) универзалности образаца осећајног везивања и индивидуалним разликама које се одржавају током живота;⁴ (2) заступљености и распоређивању различитих типова образаца осећајног везивања (Vanijzendoorn & Bakermanskranenburg, 1996);⁵ (3) основној разлици између сигурног и несигурних типова образаца осећајног везивања, која важи и за дечји и за узраст одраслих; (4) моделу четири обрасца осећајног везивања који се код одраслих користи за означавање индивидуалних образаца осећајног везивања и, у модификованој форми, за означавање образаца осећајног везивања романтичних партнера. Емпиријски је документован и феномен међугенерациског преношења карактеристика образаца осећајног везивања, као и то да постоје јасне последице квалитета осећајног везивања на формирање и развој личности, прилагођавање реалности и начин успостављања и одржавања односа са значајним особама током целог живота.

Мада је оштру/јасну границу између основних и примењених истраживања у оквиру теорије осећајног везивања тешко повући, ипак смо ову границу начелно поставили ради потпунијег сагледавања обухватности и потенцијала саме теорије.

Улога осећајног везивања у партнерско-брачним односима и функционисању. Основне поставке теорије осећајног везивања имају значајне импликације за домен партнерско-брачног везивања и функционисања. Те поставке су релевантне и значајне за питања о развијању интимности и опажању партнерског функционисања (брачно задовољство/незадовољство), за разумевање конфликта и начина разрешења конфликта. Сумирајући налазе истраживања у овом домену, за период од 1992. до 1996. године, Акистерова (Akister, 1998: 356) указује на то да особе које имају сигурни образац осећајног везивања теже да се вежу за partnере који такође имају сигурни образац осећајног везивања. Овак-

⁴ Претпоставка о индивидуалним разликама у обрасцима осећајног везивања које се одржавају током живота је доказана, али не »без остатка«. Тешки и хаотични услови живљења могу утицати на преиспитивање и промену почетних образаца.

⁵ Ваназендорен и Бакманскраненбург су анализирали податке из 33 студије, које су укључивале 2000 протокола интервјуа за процену осећајног везивања одраслих (ААИ), на основу којих добијају следећу дистрибуцију: 58% испитаника је класификовано у сигурни/аутономни стил осећајног везивања, 24% у избегавајући (дезактивирајући) стил осећајног везивања, 18% у преокупирани стил осећајног везивања, 19% у дезорганизовани (последича губитака и траума). Резултати су добијени на узорцима мајки, очева и адолесцената (неклинички узорак) из различитих култура.

ви парови извештавају о бољој брачној прилагођености, о више интимности, о бољем вредновању партнера, о мање агресивности и мање повлачења у конфликту. Ова једноставна слика се компликује када се истраживачки нацрти слојевитије поставе и када се сâм појам осећајног везивања истражује преко димензија које га чине. У том смислу, у истраживањима новијег датума можемо издвојити три групе тема: (1) истраживања димензија осећајног везивања у динамици партнерског функционисања (као што су доступност фигуре осећајног везивања, тражење сигурног уточишта, пружање-примање бриге, негодовање због одвајања, страх да ће се изгубити љубав фигуре осећајног везивања), (2) повезаност особности партнерског осећајног везивања и начина заједничког функционисања и (3) повезаност неповољних искустава осећајног везивања у детињству и тешкоћа у партнерском/брачном функционисању.

Истраживања о повезаности искустава осећајног везивања у детињству и особности, па и тешкоћа, у партнерском/брачном функционисању говоре о »преношењу« образаца осећајног везивања формираног из значајних дијада детињства у значајне дијаде у каснијем хетеросексуалном функционисању. У истраживању Стефановић-Станојевић (2002) потврђено је постојање значајне повезаности између типа образаца осећајног везивања формираног током раног развоја и односа са родитељима и типа образаца партнерског осећајног везивања. Показало се да *сигурни обрасци* партнерског везивања корелирају са следећим компонентама ААИ одговора: доживљај вољености у односу на мајку, доживљај вољености у односу на оца, кохерентност вербалног представљања искустава детињства и кохерентност свести. *Несигурни обрасци* партнерског везивања корелирају са следећим компонентама ААИ одговора: доживљај одбачености и занемаривања од стране мајке, замена улога у односу са мајком, доживљај одбачености и занемаривања од стране оца и замена улога у односу на оца, идеализација мајке и оца, окупираност љутњом према мајци и оцу. Карактеристично за особе са несигурним обрасцима осећајног везивања је испољавање цинизма у представљању раних искустава (и глобално и према сваком од родитеља), немогућност сећања и пасивност у излагању, необрађеност губитака и траума. У овом истраживању се показало да је, упркос високој повезаности, део испитаника мењао класификациону групу у смислу преласка из несигурног у сигурни тип осећајног везивања, што је било у вези са фактором година (сазревање) и континуираног дугогодишњег брачног искуства.

Истом темом али на другачији начин баве се Пели и сарадници (Paley *et al.*, 1999) који, на узорку од 138 парова, истражују да ли је брачно функционисање особе повезано са особеностима њеног обрасца осећајног везивања и са особеностима обрасца осећајног везивања партнера. Циљ овог истраживања био је да се истражи спона између способности особе да регулише своје емоције у контексту брачног односа и сопствене и партнерове позиције засноване на осећајном везивању. Компонента осећајног везивања коју су аутори издвојили за детаљну анализу је регулације емоција, будући да је то заједничка компонента и у развојним и у брачним обрасцима осећајног везивања. У истраживању су разматрана четири типа образаца осећајног везивања: сигурни–континуирани, сигурни–освојени, несигурни–преокупирани и несигурни–избегавајући. У прикупљању података коришћени су: ААИ, упитници, решавање задатака у експерименталној ситуацији. Главни налази истраживања су:

(а) у подзорку мужева није било повезаности између позиције засноване на осећајном везивању и способности регулације осећања током брачне интеракције;

(б) жене са освојено-сигурним обрасцем осећајног везивања су регулисале своја осећања током брачне интеракције једнако добро као и жене са континуирано-сигурним обрасцем осећајног везивања,

(в) жене са освојено-сигурним, као и оне са континуирано-сигурним обрасцима осећајног везивања испољавале су више позитивних осећања од жена са обрасцем преокупираног везивања и мање повлачења од жена са несигурно-повлачећим обрасцем осећајног везивања;

(г) када је у питању спона између индивидуалног функционисања у партнерству и партнерове позиције настале из осећајног везивања значајни налази су добијени за жене у смислу да су жене континуирано-сигурно осећајно везаних мужева биле позитивније у испољавању осећања од жена мужева са несигурно-одбацујућим или освојено-сигурним обрасцем осећајног везивања, и мање негативне од жена чији су мужеви класификовани као несигурно-одбацујући.

Добијени налази сугеришу да неповољна искуства са примарним неговањем не морају водити ка тешкоћама у каснијим блиским релацијама. Могућност промене, односно »освајања«
сигурности је од непосредне важности за практични рад са људима. Исто важи и за налаз о компензаторно-корективном учинку одређеног склопа партнерских образаца, непосредно применљив у домену избора брачног партнера и процене ризика за партнерску (не)усклађеност.

Када је реч о *димензијама осећајног везивања* неколико истраживања (Crowell *et al.*, 1997; Lord *et al.* 1997; Gao & Waters, 1998) потврђује важност доступности партнера као извора свакодневне подршке и пружања сигурног уточишта, како у предбрачном периоду тако и у почетним месецима брака. Подршку у односу једнако су тражили и жене и мужеви, али су само мужевљево тражење бриге/подршке и женино пружање бриге/подршке били стабилни током времена. Полне разлике су се исказале и у смислу да жене раније него мушкарци развијају и стабилизују обрасце партнерског осећајног везивања.

Лусије и сарадници (Lussier *et al.*, 1997) истражују однос између *стила осећајног везивања* међу партнерима, *стратегија* превладавања проблема/стресова и *брачног задовољства*. У истраживању су учествовала 263 брачна пара који су попуњавали упитнике о осећајној повезаности, превладавању стресних ситуација и дијадичком прилагођавању. Почетна теза да сваки стил осећајне везаности пара има пратећу стратегију превладавања тешкоћа је потврђена. Сигурно осећајно везивање прати на задатак фокусирани начин превладавања тешкоћа, несигурни-преокупирани стил прати емоционално усредсређени тип превладавања, док је несигурно-избегавајући стил емоционалне повезаности партнера повезан са избегавајућим стратегијама превладавања. Жене које је карактерисао сигурни и несигурни-преокупирани стил партнерског осећајног везивања и тип превладавања оријентисан на задатак значајно су доприносиле мужевљевој брачној прилагођености. Мужевљев несигурно-преокупирани стил партнерског осећајног везивања и емоционално фокусиране стратегије превладавања били су значајни предиктори брачног прилагођавања њихових жена. Утврђено је да на задатак оријентисани тип превладавања тешкоћа утиче на умањење негативне повезаности несигурно-преокупираних и несигурно-избегавајуће везаних партнера, а избегавајуће стратегије превладавања јачају негативну повезаност између партнера са несигурно-преокупираним стилем партнерског осећајног везивања.

Представљени резултати своју *примену* добијају у тзв. »третману осећајног везивања одраслих/партнера« (»Adult/Couple Attachment Therapy«)⁶ који се темељи на: разумевању различитости у начину успостављања блискости у односу, настојањима да се подстакне промена начина гледања на партнерство и конфликте у партнерству, пре свега у смислу начина излажења из конфликта и у смислу значења која се придају пов-

⁶ О овом типу третмана, у форми популарне психологије, могу се наћи подаци на сајту (www.attachmentexperts.com/adultcouple.html).

лачењу, љутњи, доживљају повређености и игнорисања. Циљ ове врсте третмана је да се жеља за променом партнера замени напором да му се пружи подршка, напором да се развија ефективна комуникација и неговање, и створи равнотежа између зависности и независности у партнерском односу.

Улога осећајног везивања у родитељском функционисању. Основне поставке теорије осећајног везивања имају посебно значајне импликације за функционисање у родитељској улози, пре свега у смислу повезаности сигурности/несигурности образаца осећајног везивања и начина како родитељи (неговаоци/старатељи) граде однос са својом децом. Истраживања у овом домену најчешће су конципирана тако да мере функционисање у родитељској улози као *одраз сопственог искуства осећајног везивања* током детињства. Интерпретативно сажимајући овај домен истраживања Белски (Belsky, 1997) истиче да се: (1) искуство сигурности осећајног везивања током детињства развија у промоцију узајамности и у високо инвестирано родитељство, (2) несигурно-избегавајући тип осећајног везивања развија се у промоцију опортунистичких односа и ниско инвестирано родитељство, а (3) образац амбивалентног/преокупираног осећајног везивања развија се у понашања слична хранитељству.

Сидиги, Хаглоф и сарадници (Siddiqi *et al.*, 2000),⁷ користећи методу прототипске процене образаца осећајног везивања,⁸ на узорку од 161 жене узраста 21-50 година које су биле у трећем триместру трудноће, добијају резултате који сугеришу да сећања на детињство и свој однос са родитељима представљају важну детерминанту *квалитета пренаталног осећајног повезивања са још нерођеним дететом*, као и да је развој идентификације у новој улози мајке ослоњен на рана искуства и сопствени радни модел осећајног везивања. Оне труднице које су имале топао однос са својим мајкама боље су успостављале осећајну релацију са још нерођеним дететом. Фелпс и сарадници (Phelps *et al.*, 1998) допуњавају ову слику резултатима свога истраживања. Наиме, они тестирају повезаност радних модела осећајног везивања (континуирано-сигурни, освојено-сигурни, несигурни) и праксе родитељства када се та пракса одвија у условима високог стреса и у условима ниског стреса. Резултати сугеришу да одрасли који су освојили сигурност, тј. својим напором развили кохерентну перспективу негативних искустава осећајног вези-

⁷ Истраживање је рађено у Шведској.

⁸ У овој врсти инструмента мерења испитаници бирају који од понуђених описа понашања осећајног везивања их најбоље описује.

вања у детињству, не испољавају осиромашену родитељску праксу у односу на своју децу. Ону, и у условима стреса, попут континуирано сигурно-осећајно везаних родитеља, испољавају делотворну бригу према својој деци. Аутори закључују да резултати илуструју могућност освешћивања неповољних развојних искустава и прекидања вишегенерацијског циклуса сиромашне родитељске праксе.

Еликер и сарадници (Elicker *et al.*, 1999) су истраживали понашање 41 детета узраста 12-19 месеци у односу са васпитачицама у јаслицама. Привремена стабилност васпитач–дете обрасца осећајног везивања процењивана је техником Q-сортирања и посматрањем сваке дијаде (два мерења у размаку од две недеље). Процењивани су и контекстуални корелати дететовог осећајног везивања за васпитача, као што су општи подаци о породици, комуникација детета и васпитача, квалитет односа родитеља и васпитача, карактеристике васпитача и његови радни услови, као и аспекти квалитета неге детета. Резултати су показали да су сигурност осећајног везивања и степен укључености у интеракцију дете–васпитач били стабилни током времена. Сложеније статистичке анализе су разоткриле да се осећајна сигурност детета може директно предвидети на основу комуникације дете–васпитач, социоекономског статуса и општег квалитета неге детета. Величина групе, број месеци које је дете провело са васпитачем и узраст дететовог уласка у вртић показали су се као значајни индиректни предиктори осећајне сигурности (посредовани комуникацијом дете–васпитач).

Разматрање родитељског понашања у односу према деци је неодвојиво од *емотивно-партнерског односа родитеља*. Биографије осећајног везивања родитеља показују јасну повезаност са брачним функционисањем и стилем родитељског понашања када се посматрају у односу на децу предшколског узраста.

Овом темом су се бавила истраживања Десејдена и сарадника (Daseiden *et al.*, 1995) и Фроша и сарадника (Frosch *et al.*, 2000). У првом је истраживана повезаност радних модела осећајног везивања мајке, мајчине брачне прилагођености и односа дете–родитељ. У истраживању је учествовало 45 парова мајка–дете. Узраст деце је био у просеку око три године. Искуство осећајног везивања мајки мерено је техником интервјуа (AAI). Мајке су извештавале о својој брачној прилагођености на упитницима. Понашање релевантно за осећајно везивање деце утврђено је индиректном опсервацијом (Q-sort).⁹ Поред тога, мајка и дете су уче-

⁹ Метод индиректне опсервације, најчешће је реч о структурирању мајчиних опсервација уз помоћ интервјуа или разврставањем Q-sort картица на којима су спецификована по-

ствовали и у експерименталној ситуацији заједничког решавања проблема. Генерално гледано, налази указују да су радни модели осећајног везивања мајки повезани са квалитетом мајка–дете интеракција и са сигурношћу осећајног везивања детета, као и да постоји значајна повезаност између мајчине процене брачне прилагођености и нивоа сигурности осећајног везивања детета. Код деце мајки са радним моделом несигурног осећајног везивања скорови деце расли су у правцу сигурног осећајног везивања када је мајка извештавала о бољој брачној прилагођености. Код мајки са радним моделима сигурног осећајног везивања није нађена повезаност између дететовог скорa сигурности осећајног везивања и мајчине брачне прилагођености. Могли бисмо рећи да брачна прилагођеност служи као посредујући фактор који умањује неповољне ефекте мајчиних неповољних раних искустава и несигурног обрасца осећајног везивања на њено понашање у родитељству.

У студији Фроша и сарадника (Frosch *et al.*, 2000) учествовале су 53 породице. Мерење је вршено у два пресека. Циљ истраживања је био да се сагледају, лонгитудинално и у актуелном временском пресеку, односи између позитивног и негативног брачног понашања и сигурности осећајног везивања деце предшколског узраста. Прво мерење обављено је када је дете имало шест месеци, а састојало се у опсервирању понашања пара/родитеља током разговора и током игре са дететом. Друго мерење је обављено када је дете имало три године, а састојало се, такође, у опсервирању родитељског понашања и у попуњавању ставки Q-сорт инструмента за процену понашања осећајног везивања детета. Интерперсонална нетрпељивост током породичне игре у време када је дете имало шест месеци предвиђала је мање осећајно сигуран однос мајке и детета кад је оно напунило три године. Што је брачни конфликт (током дискусије) био израженији, у време када је дете имало три године, то је дететов однос осећајне повезаности и са мајком и са оцем био мање сигуран. Позитивна брачна укљученост, на истом узрасту, детета била је повезана са више сигурним обрасцем осећајног везивања са оцем, али не и са више сигурним осећајним везивањем са мајком. Налази сугеришу да се сигнали непријатељства и компетитивног понашања пара у породичним интеракцијама, посебно у најранијем детињству, одражавају на дететову могућност коришћења родитеља као сигурног уточишта, а самим тим и на развој дететове осећајне сигурности. Налаз указује на то да брачни конфликт родитеља утиче на

нашања различитих образаца осећајног везивања. Аутор једне од најпознатијих верзија Q-sort инструмента је Еверет Вотерс (Everett Waters, 1997).

дететово понашање и директно (дететова изложеност) и индиректно – ефекти брачног конфликта на родитељско понашање у смислу њихове доступности и респонсивности на дететове потребе. Резултати наговештавају да је природа овог утицаја другачија за мајке и за очеве. Чини се да је однос отац–дете осетљивији на тешкоће брачног функционисања него однос дете–мајка. Како истичу Палеи и сарадници (Paley *et al.*, 1999), мужевљево повлачење из брака може следити и мужевљево повлачење од деце.

Када је у питању ова група истраживања још један аспект контекста мерења сматрамо значајним: то је чињеница у вези са *развојним циклусима партнерског/брачног односа*. Ране фазе развоја овог односа, које су адаптационо најзахтевније (израњање различитости и више ризика за конфликте), истовремено су и фазе уласка у родитељство које такође захтева висок степен прилагођавања, индивидуалног и у равни успостављања родитељске сарадње. Стога се интеракцијска динамика утицаја осећајног везивања у оквиру психосоцијалног поља које чине родитељ/партнер – дете не може посматрати изван укупне сложености овог, за све значајног развојног периода. Да ли је утицај партнерске релације константни посредник у динамици односа дете–родитељ у каснијим периодима функционисања, или у другачијим констелацијама живљења (на пример, ванбрачне заједнице са родитељском кохабитацијом), то су питања која траже даљу емпиријску проверу.

Истраживања о улози осећајног везивања у родитељском функционисању су истраживања која се могу класификовати у основна истраживања (трансгенерацијско преношење образаца осећајног везивања), и у примењена истраживања – налази су директно примењиви у тзв. »родитељству заснованом на осећајном везивању« (»attachment parenting« и »corrective attachment parenting«).¹⁰ Реч је о *психоедукативним програмима* у оквиру психотерапијског рада, усмереним на подстицање развијања свесности родитеља да су они ти од којих почиње/зависи искуство осећајног везивања њихове деце, подстицање родитељске креативности и развијања родитељских вештина које доприносе стварању негујуће средине, јасне и доследне структуре у породичним односима, као и стварању услова да дисциплиновање постане лакше. Родитељство засновано на осећајном везивању подразумева подстицање родитеља да отворено раде на формирању осећајних спона на начин који ће

¹⁰ Популарни прикази ових психоедукативних програма могу се наћи на сајтовима (<http://p098.ezboard.com/febabyfrm108.showMessage?topicID=5.topic> <http://www.askdrsears.com/html/10/T131000.asp>).

допринети дететовом осећању сигурности. Додали бисмо да је важно и подизање нивоа свесности других одраслих (васпитачи, учитељи) о значају континуитета повезаности и значају континуиране доступности одраслих да би дете савладало изазове одвајања и нове средине. Није тешко претпоставити користи које би могли произвести психоедукативни програми намењени васпитачима и учитељима.

Осећајно везивање и функционисање у породичном систему. Посебну групу чине истраживања система осећајног везивања која се одnose на целину породичног живота. Осећајно везивање је у средишту породичног живота јер обезбеђује повезаност која је извор бриге и заштите. Мрежа подршке доступна свим члановима породице, без обзира на узраст, важан је извор осећања сигурности да се истражује свет сопственог искуства и свет у коме особа живи и коме се прилагођава. Већ сама природа породичне ситуације је таква да је јасно да истраживања која теже да захвате ову сложену мрежу односа, из угла теорије осећајног везивања чији су концепти такође сложени, не могу избећи компликованост и у погледу нацрта и у погледу мерења и обраде података. Представљање ових истраживања је стога изазов, пре свега у смислу дилеме уопштено–конкретно која се заоштрава, јер давање само општих закључака поништава вредност елаборираних детаља, а улажење у детаље може створити тежину праћења и ризик да се изгубе основне тезе самог истраживања. То су разлози због којих смо се определили да у овом делу рада предаставимо само два истраживања која су усмерена на два сасвим различита, али и комплементарна, аспекта породичног функционисања.

Браунгарт-Рикерова и сарадници (Braungart-Rieker *et al.*, 1999), у оквиру контекстуалног приступа дечјем развоју, истражују повезаност између *типа породице* (са једним или оба запослена родитеља), дететовог пола, родитељске сензитивности, брачне прилагођености, емоционалности одојчета, *одојче–мајка* обрасца осећајног везивања и *одојче–отац* обрасца осећајног везивања. Аутори полазе од две већ постојеће тезе: (1) сигурност осећајног везивања је релацијски специфична и (2) породице са двоје запослених под већим су притисцима и лишавањима на која су дечаци рањивији. У истраживању је учествовало седамдесет и седам породица које су опсервиране у лабораторијским условима у три наврата – када је дете било старо четири месеца (мајка–отац–дете), дванаест месеци (мајка–дете) и тринаест месеци (отац–дете). Поред опсервација понашања осећајног везивања, слично »Тесту стране ситуације«, подаци су прикупљени и путем интервјуа и упитника. Од број-

них налаза издвојићемо само основне. Први је да је осећајно везивање одојче–отац (али не и одојче–мајка) повезано са типом породице, тачније, више је изгледа да се у дијади отац–син (али не и отац–ћерка) не развије осећајна сигурност када су оба родитеља запослена. Насупрот томе, сигурност осећајног везивања одојче–мајка није била повезана са типом породице. Такође је добијен налаз да су очеви синова из домаћинства са двоје запослених били мање сензитивни према својој деци током игре и да су извештавали о мањем испољавању наклоности у брачном односу. Истраживање је такође показало да су одојчад оба пола била према очевима емоционално много негативнија на узрасту од четири месеца ако су потицала из породица са двоје запослених. Овакви обрасци нису утврђени када је реч о дијади дете–мајка. Брачно прилагођавање мајке и њена сензитивност у понашању према детету нису се разликовали у породицама где је мајка била запослена и где није. Ни дететова емоционалност према мајци није се разликовала у ситуацији запослености оба родитеља. Дечаци из породица где оба родитеља раде чешће су испољавали обрасце несигурног осећајног везивања у односу са очевима али не и у односу са мајкама. У закључку аутори истичу да су процеси који воде ка сигурном или несигурном обрасцу осећајног везивања сложени и различити када је реч о дете–отац односу наспрам дете–мајка односа.

Вилијем Кук (William Cook, 2000) се усредсређује на *интерперсоналне аспекте сигурног осећајног везивања* у четворочланим породицама средње класе са децом адолесцентног и старијег узраста (208 породица). У средишту веома сложеног истраживачког нацрта су два конструкта/димензије сигурности осећајног везивања: (1) утеха која кроз комуникацију долази од другог/партнера и (2) страх да ће се бити одбачен од другог/партнера. За процену ових димензија у породичним односима коришћен је упитник сачињен од две скале. Истраживачка питања аутора и кључне одговоре представимо заједно. Одговор на питање до ког степена је сигурно осећајно везивање релацијски специфично дат је у оквиру димензије »утеха која долази од других«. ¹¹ Налази сугеришу да је општи радни модел осећајног везивања особе универзално присутан у свим односима те особе са осталим члановима породице, али да постоје и елементи промене специфични за конкретне релације. Одговор на питање до ког степена је сигурно осећајно везивање детерминисано карактеристикама партнера дат је за димензију »страх

¹¹ Код ове димензије су добијени статистички значајни резултати.

да ће се бити одбачен».¹² Налази указују да је за очеве и старију децу у породици варијанса актера већа од варијансе односа, док је за мајке и млађу децу варијанса односа већа од варијансе актера. По питању реципрочности у односу значајни резултати су добијени везано за образац сигурног осећајног везивања. Резултати указују на то да је на индивидуалном нивоу реципрочност била значајна и присутнија када је у питању примање утехе код свих чланова породице изузев када је у питању мајка. Посебно је реципрочност била значајна у дијади муж–жена, и по питању примања утехе и по питању страха од одбацивања. У закључку Кук истиче да психолошке репрезентације односа (радне моделе) не треба концептуално редуковати на когнитивне конструкте, већ их схватити и као одраз објективних аспеката саме социјалне средине.

Практична вредност представљених истраживања препознаје се у доприносу разумевању породичних односа, а онда и освешћивању тешкоћа и могућности унапређења тих односа. Уз то, ова истраживања нас усмеравају да избегавамо генерализације у квалификовању породичних односа и начина породичног функционисања. Она могу допринети разграђивању стереотипа о ризицима које носи мајчина запосленост. Такође је јасно да је за сваку конкретну помоћ породици неопходно детаљно размотрити и појаснити и реалне и доживљајне аспекте односа у породичним дијадама.

Осећајно везивање и дисфункционални облици понашања

Већ сам Боулби (Bowlby, 1978a) је јасно предочио међуповезаност теорије осећајног везивања и дисфункционалних облика понашања, развијајући сопствену теорију која је истовремено и теорија нормалног развоја и теорија психопатологије. Боулбијева теорија садржи јасне и специфичне предлоге који се тичу: улоге раних искустава у развојној психопатологији, улоге текућег контекста и природе развојних процеса. *Рана искуства* не узрокују каснију психопатологију на линеаран начин, већ се као претходна историја појављују у текућем контексту и учествују у селекцији, укључењу и интерпретацији каснијих догађаја као и у начину коришћења доступне срединске подршке. Рани несигурни, или како их је Боулби називао »анксиозни типови осећајног везивања« сами по себи се не сматрају психопатологијом, нити као директни узрочник психопатологије, већ као иницијатор путање која је

¹² Код ове димензије су добијени статистички значајни резултати.

вероватноћом повезана са каснијом психопатологијом, истичу Строуфе и сарадници (Stroufe *et al.*, 1999).

Извори дисфункционалности траже се у несигурним радним моделима осећајног везивања и *мајки и очеве*, који се третирају као фактори ризика и потенцијалних тешкоћа у дете–родитељ релацијама, у смислу мањка позитивне укључености и недовољне структуре у односу са децом предшколског узраста (Akister, 1998). Ако дете осећајним везивањем, као својим главним »оруђем«, не успева да обезбеди близину и доступност, односно примерено укључење значајне одрасле особе, природно је да то повећава дететову напетост и узнемиреност. Један од типова дисфункционалног понашања, преко којих је Боулби документовао своја становишта, пример је тзв. »школских фобија« или псеудофобија како их је Боулби рађе називао. Он је сматрао да оно што изазива страх од одласка у школу није сама школа, већ одсуство или губитак близине фигуре осећајне везаности, а самим тим и сигурног уточишта које та фигура пружа. Боулби прилази одбијању детета да иде у школу из угла породичних образаца интеракције. Он сматра да различити типови образаца породичних односа могу, на динамски различит начин, водити ка јакој узнемираности и одбијању да се иде у школу. Ти типови образаца могу се исказивати на следећи начин: један од родитеља пати од хроничне анксиозности и тежи да дете задржи уз себе, дете се плаши да би нешто страшно могло да се деси мајци или оцу док је оно у школи, дете страхује да се нешто страшно не деси њему самоме ако је далеко од куће (Bowlby, 1978a: 299).

Једна група истраживања указује на постојање специфичних спона између *родитељских историја* осећајног везивања и екстернализирајућег (на пример: поремећаји понашања) и интернализирајућег (на пример: апатија, повученост) понашања њихове деце. У истраживању Коувена и сарадника (Cowan *et al.*, 1996), очева биографија осећајног везивања имала је већи удео у предвиђању дететовог екстернализирајућег понашања, док је мајчина биографија осећајног везивања имала већи удео у предвиђању дететовог интернализирајућег понашања.

У истраживањима и у клиничкој пракси *ситуација развода* наводи се као посебан оквир каснијих потенцијалних дисфункционалних понашања. Осећајно везивање има значајно место у ситуацији развода, како за партнере тако и за њихову децу. Када су деца у питању, два су значајна искуства у основи тешкоћа осећајног везивања: први је недоступност родитеља као фигура које пружају уточиште током предразводне брачне кризе (високо конфликтне релације или депримирана повуче-

ност), а други је раздвајање домаћинства и промена услова за успостављање односа са оба родитеља (мања доступност родитеља који не живи у домаћинству са децом и другачија врста доступности родитеља који живи са децом). Истраживања ове проблематике резимира Еганова (Eagan, 2005). Она истиче да су учинци ситуације развода на децу контрадикторни када су у питању тешкоће у актуелном понашању и тешкоће у каснијем успостављању блиских партнерских релација. Нека истраживања тврде да деца која прођу кроз ситуацију родитељског развода постају лошији ђаци, имају проблеме у понашању и у односима са вршњацима. Друга група истраживања, пак, тврди да се ова деца адаптирају на сличан начин као и деца истог узраста која нису имала искуство развода. Еганова сматра да исход развода на развој осећајног везивања код деце зависи од приступа родитеља, наставника и стручних служби укључених током развода.

Дисконтинуитет и несигурност осећајног везивања је у бројним студијама повезана са породичним *факторима ризика*, као што су: општи неповољни животни услови, злостављање, мајчина депресија или, пак, крајње неповољан породични амбијент у периоду адолесценције. Посебно место у овом сегменту истраживања имају околности у којима се ствара дезорганизовано/дезорјентишући, тј. неразрешени образац осећајног везивања. Шуенгел и сарадници (Schuengel *et al.*, 1999) су проверавали да ли родитељи који имају неразрешени губитак у својим животним биографијама утичу на то да њихова сасвим мала деца развијају дезорганизоване обрасце осећајног везивања због тога што родитељско понашање изазива код деце страх (претње, застрашивање, неповезаност, односно дисоцираност понашања). Аутори врше истраживање на неклиничком узорку од 85 мајки које су имале искуство губитка важне особе (компонента неразрешености евидентирана је током ААИ интервјуисања). Дезорганизованост осећајног везивања деце истраживана је помоћу »Теста стране ситуације«. Паралелно са тим бележена су понашања током две двочасовне кућне посете породици. Мајке које су у свом актуелном понашању испољавале обрасце несигурног осећајног везивања више су се понашале на начин који је изазивао страх код деце него мајке које су биле сигурно осећајно везане, иако су и оне такође имале искуство неразрешеног губитка. Неразрешени губитак код сигурно осећајно везаних мајки није био индикатор будуће дезорганизације осећајног везивања деце. Понашања мајке која код детета изазивају страх индиковала су касније дезорганизовано понашање детета, без обзира на сигурност мајчиног осећајног везивања.

Представићемо и групу истраживања која се односе на повезаност категорије дезорганизованог осећајног везивања и категорије несигурног осећајног везивања са различитим психопатолошким дијагнозама. У лонгитудиналном истраживању Карлсон (Carlson, 1998) налази да проблематично понашање родитеља и малтретирање деце у детињству обично претходи дезорганизованом осећајном везивању, проблемима понашања у основној школи, дисоцијативном понашању у адолесценцији и каснијем развоју психопатологије. Розенштајнова и Хоровиц (Rosenstein & Horowitz, 1996) истражују узорак психијатријски хоспитализованих адолесцената и утврђују следећу дистрибуцију типова осећајног везивања као и њихову повезаност са психопатолошким категоријама: сигурни образац осећајног везивања 2%, несигурни-избегавајући образац 38% (најчешће повезан са антисоцијалним, нарцистичким и параноидним понашањем и злоупотребом дрога и алкохола), преокупирани образац 42% (најчешће повезан са афективним поремећајима, опсесивно-компулзивним, хистеричним и граничним или шизофреним поремећајима личности) и неразрешени, односно дезорганизовани образац 18% (психопатолошких испољавања делом као код избегавајућег обрасца, делом као код преокупираног).

У нешто другачијем типу истраживања Кеснер и Мекенри (Kesner & Mckenry, 1998) се фокусирају на основне релације осећајног везивања у породици и њихову улогу у *породичном насиљу*. Резултати индицирају да фактори осећајног везивања (у смислу раних искустава и актуелног статуса) имају јединствену предиктивну вредност за будуће насиље мушкараца према интимним партнеркама – женама. У овом истраживању је утврђено и то да су жене, партнерке насилних мушкараца, биле значајно несигурније у погледу осећајног везивања. Сличан налаз добијају Векерле и Волф (Wekerle & Wolfe, 1998). Несигурно-избегавајући стил осећајног везивања у жена јавља се као значајан предиктор њихове виктимизације.

Вардова и сараднице (Ward *et al.*, 2000) су истраживале однос образаца осећајног везивања и *поремећаја исхране* користећи »Упитник реципрочног осећајног везивања«. ¹³ Утврдиле су да су пацијенти са поремећајем исхране (недовољно и/или претерано узимање хране) имали значајно више скорове на свим скалама коришћеног упитника, односно мањи износ осећајне сигурности. Посебно су се истицали високи скоро-

¹³ Оригинални назив је »Reciprocal attachment questionnaire« (RAQ). Ово је упитник који операционализује кључне компоненте реципрочног осећајног везивања (везивања у текућем функционисању). Овај инструмент, чији аутори су Вест и Шелдон-Келерова (West & Sheldon-Keller, 1992) је у теоријској сагласности са ААИ инструментом.

ви на скалама за присилно тражење неговања/бриге других и присилно усмерење на себе, тј. одбацивање других. Није, међутим, пронађена веза између одређених типова осећајног везивања и појединих облика поремећаја исхране.

Из неведених истраживања јасно можемо уочити да је несигурност осећајног везивања и пратећа анксиозност у основи широке лепезе потенцијалних тешкоћа и дисфункционалних понашања: од страхова од одласка у школу, преко екстернализирајућих и интернализирајућих облика понашања, спремности да се уђе у улогу жртве насиља, до поремећаја исхране па и тежих облика психопатолошких испољавања. База која је у основи овако широке лепезе потенцијално неповољних исхода задњих година се означава изразом »поремећаји осећајног везивања« (»attachment disorder«).¹⁴ Такође је јасно да се систем осећајног везивања активира, без обзира на узраст, у ситуацијама стресом обележених животних промена које укључују промену услова (доступност, могућност коришћења), прекид или трајни губитак фигуре осећајног везивања.

Осећајно везивање и психоедукативни и саветодавно-терапијски рад

Контекст настанка Боулбијевих идеја је пракса непосредног саветодавно-терапијског рада са породицама у којима је дете показивало тешкоће у понашању (Bowlby, 1978, 1978a). Ова традиција је сачувана и проширена и на рад са младима, одраслима и породицама. Широки опсег примене у психоедукативном и саветодавно-терапијском раду није пропраћен одговарајућим истраживањима, мада су резултати основних истраживања осећајног везивања значајно обогатили поменути праксу. Посебно је обogaћена пракса системског рада са породицама. Један од најистакнутијих аутора који интегрише системски приступ и теорију осећајног везивања је Бинг-Хол (Byng-Hall, 1995). У маниру анализе случаја, Бинг-Хол је отворио један посебан домен људског искуства, а то је искуство *болести* (телесне) у породици и учинак тог искуства на процес осећајног везивања. Он је уједно развио и праксу рада са породицама које имају ову врсту проблема.

Јуфер и сарадници (Juffer *et al.*, 1997) су се бавили питањем успешности кратких интервенција заснованих на теорији осећајног везивања, које подстичу родитељску сензитивност, сигурност осећајног везивања

¹⁴ Више о овом менталном и емоционалном стању које се јавља током прве три године живота може се прочитати на сајту: (www.focusas.com/Attachment.html).

дете–родитељ, мењање родитељског понашања. Аутори извештавају о краткорочној студији, која је пратила исходе интервенција реализованих у кућном амбијенту, уз коришћење писаних материјала и повратних информација датих у форми видео записа. Материјали који су се показали успешним у претходним истраживањима, дати су родитељима са несигурним обрасцима осећајног везивања (регистрованих посредством ААИ). Сеансе које су укључивале интервенције проширене су дискусијама о прошлом и садашњем искуству осећајног везивања. После четири сеансе, које укључују интервенције стручњака, мајчино понашање према детету било је процењивано као сензитивније него пре примене интервенција. Исто тако осећајно везивање дете–мајка, опсервирано у »Тесту стране ситуације«, показивало је више елемената сигурности. Па ипак, у другом мерењу после временске паузе, мајке су поново показале несигурне обрасце осећајног везивања.

Леви и Орланс (Levy & Orlans, 2005) извештавају о лонгитудиналном клиничком истраживању у коме се одређује *исход*: (а) *терапије* корекције искуства осећајног везивања код деце, (б) системског рада са породицом и (в) тренинга родитеља/старатеља у родитељским вештинама. Узорак у овом истраживању чинило је 50 усвојене деце и њихових родитеља–усвојитеља. Нека од деце су променила више хранитељских породица пре усвојења, а сва су имала значајне сметње у осећајном везивању и у понашању (негативистично понашање, депресивне реакције, посттравматски стресни поремећај). Тежина ових сметњи мерена је пре и после третмана одговарајућим скалама процене (понашања, емоција, когнитивног функционисања, физичког здравља и моралног понашања). Добијене су статистички значајне позитивне промене које су се испољавале у задржавању у хранитељско/усвојитељској породици, смањењу симптома, смањеној употреби лекова. Ове промене су констатоване код деце чије су мајке–усвојитељке имале сигурне обрасце осећајног везивања. Слична истраживања о успешности корективних третмана осећајног везивања рађена су и на популацији одрслих појединаца и парова (Coster, 2005).

Представљена истраживања јасно показују да је основа свих третмана психоедукативни рад, односно препознавање постојећих и учење нових начина комуницирања и повезивања са блиским особама. Чини се да је овде реч о директном рефлектовању основних принципа теорије осећајног везивања на методе терапијског рада развијене у оквиру других приступа (психоанализе, породичне терапије и бихејвиоралних развојних третмана). У мањој мери се ради о креативном »превођењу«

принципа теорије на принципе праксе. Чини се да је још увек отворен пут ка јединственом саветодавно-терапијском облику рада у оквиру теорије осећајног везивања, пут који би у духу саме теорије развијао особене методе повезивања прошлог и садашњег функционисања, у блиским реалцијама и породичном животу.

Завршни коментар

Наш завршни коментар о могућностима и путевима примене теорије осећајног везивања у пракси исказаћемо као одговоре на питања постављена на почетку рада. Прво је питање да ли је теорија осећајног везивања релевантна за праксу? Одговор је недвосмислено позитиван. Друго је питање за коју праксу је ова теорија релевантна? Представљена истраживања показују да је поље примене теорије осећајног везивања веома широко. Основни принципи теорије и налази истраживања се најдиректније примењују у раду са децом и у контексту породичних и других блиских релација, тј. у свим оним доменима рада у којима је тежиште на квалитету онога што се дешава у људским односима, било да је реч о односу деце и родитеља, романтичним/партнерским и/или пријатељским везама. Треће питање је да ли је теорија осећајног везивања продуктивна за праксу на коју се тематски односи, тј. да ли може обогатити ту праксу? Чини нам се да је и овде одговор такође позитиван, тј. да теорија осећајног везивања даје нови угао размишљања и отвара нове перспективе примене не само у пољу развојне и клиничке психологије, већ и у пољу социјалне заштите и у контексту образовних процеса у школи. Ако је сигурност осећајног везивања за одрасле који су важни у дететовом окружењу основа за исходе развоја деце, онда је свакако обука васпитача и учитеља да својим понашањем афирмишу сигурност осећајног везивања, пут за лакше учешће у вршњачкој групи и продуктивније овладавање учењем. Педагошки контекст такође отвара могућности поправљања искуства деце којој породичне прилике нису ишле у прилог. У том смислу, посебно истичемо значај налаза који говоре о важности кохерентног говорног уобличавања неповољних животних искустава. Када је реч о саветодавно-терапијском раду, чини се да још увек недостаје јединствени метод рада у оквиру теорије осећајног везивања.

Напомена. Чланак представља резултат рада на пројекту »Образовање за друштво знања«, број 149001 (2006-2010), чију реализацију финансира Министарство науке и заштите животне средине Републике Србије.

Коришћена литература

- Ainsworth, M. (1969): Object relations, dependency and attachment: theoretical review of the infant-mother relationship, *Child Development*, Vol. 40, 969–1025.
- Ainsworth, M. (1983): *Models of achievement: reflections of eminent women in psychology* (200–219); in A.N. O'Connell & N.F. Russo (eds). New York: Columbia University Press.
- Akister, J. (1998): Attachment theory and systemic practice: research update, *Journal of Family Therapy*, Vol. 20, 353–366.
- Bowlby, J. (1978): *Attachment and loss*, Vol. 1. Penguin Books.
- Bowlby, J. (1978a): *Attachment and loss*, Vol. 2. Penguin Books.
- Belsky, J. (1997): Attachment, mating and parenting – an evolutionary interpretation, *Human nature: an interdisciplinary biosocial perspective*, Vol. 8, No. 4, 361–381.
- Braungart-Rieker, J., S. Courtney & M. Garwood (1999): Mother and father infant attachment: families in context, *Journal of Family Psychology*, Vol. 13, No. 4, 535–553.
- Byng-Hall, J. (1995): Creating a secure family base: some implications of attachment theory for family therapy, *Family Process*, 1–14.
- Carlson, A. (1998): A prospective longitudinal study of attachment disorganization/disorientation, *Child Development*, Vol. 69, No. 4, 1107–1128.
- Cook, W. (2000): Understanding attachment security in family context, *Journal of Personality and Social Psychology*, Vol. 78, No. 2, 285–294.
- Cowan, A., A. Cohn, P. Cowan & L. Pearson (1996): Parents attachment histories and childrens externalizing and internalizing behaviour exploring family systems models of linkage, *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, Vol. 64, No. 1, 53–63.
- Deseiden, R. & M. Corns (1995): Maternal working models of attachment, marital adjustment and parent-child relationship, *Child Development*, Vol. 66, No. 5, 1504–1518.
- Elicker, J., C. Fortnerwood & C. Noppe (1999): The context of infant attachment in family child-care, *Journal of Applied Developmental Psychology*, Vol. 20, No. 2, 319–336.
- Frosch, A., C. Mangelsdorf & L. Mchale (2000): Marital behavior and the security of preschooler-parent attachment relationships, *Journal of Family Psychology*, Vol. 14, No. 1, 144–161.
- Juffer, F., M.H. Vanijzendoorn & M.J. Bakermanskransenburg (1997): Intervention in transmission of insecure attachment – a case study, *Psychological Reports*, Vol. 80, No. 2, 531–542.
- Kesner, E. & C. Mckenry (1998): The role of childhood attachment factors in predicting male violence toward remale intimates, *Journal of Family Violence*, Vol. 13, No. 4, 417–432.
- Lussier, Y., S. Sabourin & C. Turgeon (1997): Coping strategies as moderators of the relationship between attachment and marital adjustment, *Journal of Social and Personal Relationships*, Vol. 14, No. 6, 777–791.
- Moss, E., J.F. Bureau & S. Cyr (2004): Correlates of attachment at age 3: construct validity of the preschool attachment classification system, *Developmental Psychology*, Vol. 40, No. 3, 323–334.
- Paley, B., M. Cox Burchinal & C. Payne (1999): Attachment and marital functioning: comparison of spouses with continuous-secure, earned-secure, dismissing and preoccupied attachment stances, *Journal of Family Psychology*, Vol. 13, No. 4, 580–597.

- Phelps, L., J. Belsky & K. Crnic (1998): Earned security, daily stress and parenting – a comparison of 5 alternative models, *Development and Psychopathology*, Vol. 10, No. 1, 21–38
- Polovina, N. (2005): Teorija osećajnog vezivanja: stare i nove postavke, *Zbornik Instituta za pedagoška istraživanja*, Vol. 37, br. 1 (107–124). Beograd: Institut za pedagoška istraživanja.
- Polovina, N. (2005a): Teorija osećajnog vezivanja: pregled istraživanja, *Zbornik Instituta za pedagoška istraživanja*, Vol. 37, br. 2 (57–81). Beograd: Institut za pedagoška istraživanja.
- Rosenstein, D. & H. Horowitz (1996): Adolescent attachment and psychopathology, *Journal of Counseling and Clinical Psychology*, Vol. 66, No. 2, 244–253.
- Siddiqui, A., B. Hagglof & M. Eisemann (2000): Own memories of upbringing as a determinant of prenatal attachment in expectant women, *Journal of Reproductive and Infant Psychology*, Vol. 18, No. 1, 67–74.
- Schuengel, C., M.J. Bakermanskransenburg & M.H. Vanijendoorn (1999): Frightening maternal-behavior linking unresolved loss and disorganized infant attachment, *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, Vol. 67, No. 1, 54–63.
- Stefanović-Stojanović, T. (2002): *Bliske partnerske veze u svetlu teorije afektivnog vezivanja* (doktorska disertacija). Beograd: Filozofski fakultet.
- Stroufe, A., E. Carlson, K. Levy & B. Egeland (1999): Implication of attachment theory for developmental psychology, *Development and Psychopathology*, Vol. 11, No. 1, 1–13.
- Vanijendoorn, H. & M.J. Bakermanskransenburg (1996): Attachment representation in mothers, fathers, adolescents and clinical groups – a metaanalytic search for normative data, *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, Vol. 64, No. 1, 8–21.
- Vanijendoorn, M.H., C. Schuengel & M.J. Bakermanskransenburg (1999): Disorganised attachment in early-childhood – metaanalysis of precursors, concomitants and sequelae, *Development and Psychopathology*, Vol. 11, No. 2, 225–249.
- Ward, A., R. Ramsay, S. Turnbull, M. Benedettini & J. Treasure (2000): Attachment patterns in eating disorders: past in the present, *International Journal of Eating Disorder*, Vol. 29, 370–376.
- Waters, E., S. Merrick, D. Treboux, J. Crowell & L. Albersheim (2000): Attachment security in infancy and early adulthood: 20-year longitudinal study, *Child Development*, Vol. 71, No. 3, 684–689.
- Wekerle, C. & A. Wolfe (1998): The role of child maltreatment and attachment style in adolescent relationship violence, *Development and Psychopathology*, Vol. 10, No. 3, 571–586.
- West, M. & A. Sheldon-Keller (1992): The assessment of dimensions relevant to adult reciprocal attachment, *Canadian Journal of Psychiatry*, Vol. 37, 600–606.

Internet literatura

- Coster, A., (2005): Adult Treatment Outcome Research (http://www.attachmenthperts.com/treatment_outcome.html).
- Crowell-J, Gao-Y, Treboux-D, Owens-G, Waters-E (1997/2002): Current relationship representations: Relation to secure base behaviour in marital interactions (<http://www.psychology.sunysb.edu/ewaters/reprints/conferences/jc-dc97.htm>).
- Eagan, C. (2005): Attachment and divorce: Family consequences (<http://www.personalityresearch.org/papers/eagan.html>).
- Gao-Y, Waters-E. (1998): Secure base behaviour and attachment security in Engaged couples (http://www.psychology.sunysb.edu/ewaters/reprints/conferences/yg_sar98.htm).
- Levy, T., Orleans, M. (2005): Treatment outcome research (http://www.attachmenthperts.com/treatment_outcome.html).

- Lord, C., Pan, H., Crowell, J., Waters, E. (1997): Secure base behaviour in marital Interactions: Conceptualization, Measurement, and Stability. Retrieved 6/16/02, from (<http://www.psychology.sunysb.edu/ewaters/reprints/conferences/chl-dc97.htm>).
- Waters, E. (1997): Attachment behavior Q-set (Version 3.0) Advisory (<http://www.psychology.psy.sunysb.edu/ewaters/measures/aqs.htm>).

Принято 20.02.2006; принято за печать 11.04.2006.

Nada Polovina
APPLIED RESEARCH OF ATTACHMENT THEORY
Abstract

The paper aims to throw light in what manner the theory of attachment can be applied in practice. The following applied studies act as intermediaries connecting theory and practice: (a) studies concerning the place and the role of attachment in partnership, parental and family functioning; (b) those concerning attachment and dysfunctional forms of behavior and (c) those concerning counseling and therapeutic applications of the attachment theory. In the paper these are illustrated by concrete research subjects and approaches. Main findings have been put in relation with the field of practical application. In the final part of the work, the author deals with the nature, the dynamics and the phases of relation between knowledge gained through theoretical research and its application in practical work. The author draws the conclusion that the relation between theory and practice, in the field of the attachment theory, is in the phase of early development characterized by asymmetric developmental levels and unidirectional influence. Highly developed theory enriches the practice by providing the basis for understanding the development and close relations; practice validates theory and its usability. However, the level of mutual influence where the practice of direct work with individuals would shape the theory has not been reached.

Key words: patterns of attachment, family relations, partnership and parental functioning, dysfunctional behavior, counseling, psycho-educational work.

Нада Половина
ПРИКЛАДНЫЕ ИССЛЕДОВАНИЯ ЭМОЦИОНАЛЬНОЙ
ПРИВЯЗАННОСТИ
Резюме

Цель предлагаемой работы – рассмотреть возможности и пути применения теории эмоциональной привязанности на практике. Связующим звеном между теорией и практикой являются прикладные исследования о: (а) месте и роли эмоциональной привязанности в партнерском, родительском и семейном функционировании; (б) эмоциональной привязанности и дисфункциональных видах поведения; (в) консультативно-терапевтических возможностях теории эмоциональной привязанности. В работе данные направления иллюстрируются конкретными исследовательскими темами и подходами. Указывается на основные результаты проведенных исследований и на их

отношение к полю практической деятельности. В заключительной части статьи автор рассматриваются природа, динамика и этапы отношений между знаниями, накопленными на основании теоретических положений и научных исследований, с одной стороны, и их применением в практической работе, с другой. Автор приходит к выводу, что отношение между теорией и практикой в сфере теории эмоциональной привязанности находится на этапе раннего развития, характеризующемся асимметрией уровней развития и однонаправленностью воздействий. Высоко развитая теория обогащает практику, обеспечивая основу для понятия развития и смежных отношений, в то время как практика подтверждает ценность теории и ее применимость. Однако, еще не достигнут этап взаимовозвратного воздействия, на котором сама практика непосредственной работы с людьми способна оформлять теорию.

Ключевые слова: образцы эмоциональной привязанности, семейные отношения, партнерско-родительское функционирование, дисфункциональное поведение, консультации, психоэдукативная работа.